

Voldsom sløsing med offentlige penger i vitenskapelig publisering

Forskning formidles, veies og måles i stor grad gjennom publisering i vitenskapelige tidsskrifter. Utgiverne av tidsskriftene gjør en viktig jobb, men tar seg veldig godt betalt. Vårt forsiktige estimat tilsier at Norge alene betaler minst 100 mill. kroner for mye for denne tjenesten. De største av disse kommersielle utgiverne nyter en uhørt hyperprofitt, basert på offentlige forskningsbudsjetter verden rundt. Profittmarginene har ligget på 35-40% i en årrekke, noe som har vært mulig fordi disse utgiverne har en tilnærmet monopolsituasjon. Og den som svømmer i penger har små insentiver til å tenke kostnadseffektivisering. Vår påstand er at denne sløsing kunne academia satt en stopper for, om det bare var vilje til det.

Vi snakker om publisering av vitenskapelige artikler i tidsskrifter. Hva er galt, og hvordan kan vi ta grep? La oss først se på hvordan publiseringsprosessen foregår:

Forskerne skriver sine vitenskapelige artikler basert på sin (offentlig finansierte) forskning, og sender disse artiklene til utvalgte tidsskrifter, som igjen sender dem til fagfeller for kvalitetssikring. Fagfellene er også forskere, som regel offentlig finansierte, og de gjør dette viktige arbeidet gratis for utgiver. Når artikkelen så er både skrevet og kvalitetssikret gratis av offentlig finansierte forskere, er det normale at tidsskriftet overtar alle økonomiske rettigheter til artikkelen, uten vederlag.

I neste omgang må forskerne kjøpe tilbake adgangen til de samme artiklene. Og da er det ikke snakk om småpenger. Betaling for abonnementer, fra norske institusjoner alene, beløper seg til minst 250 mill. kroner årlig - en prislapp som har vært sterkt stigende i en årrekke. Vi vil altså hevde at dette beløpet representerer en overpris på minst 100 millioner kroner, basert på vår kjennskap til regnskapstall og kostnadsnivå hos ulike utgivere. Hvorfor er det slik?

Hvert enkelt tidsskrift er i praksis i en monopolsituasjon. De viktige tidsskriftene *må* forskerne ha adgang til. Dermed kan utgiverne diktere prisen. Prisen har ingen sammenheng med kostnadene forbundet med utgivelse av tidsskriftene. Og utgiver praktiserer prisdiskriminering slik at hver enkelt institusjon betaler helt oppunder smertegrensen. Institusjonene har to valg: Bite tennene sammen og betale, eller takke nei og dermed kutte forskernes adgang til den aktuelle utgivers tidsskrifter. Å takke nei sitter veldig langt inne. Da vil forskerne miste tilgang til viktige tidsskrifter.

Vårt budskap er at UH- og forskningsinstitusjonene faktisk har et ubenyttet forhandlingskort i møte med utgiverne, nemlig kvalitetssikringsprosessen. Burde ikke gratisarbeidet som her gjøres anses som en del av betalingen til utgiverne? (Basert på en masteroppgave ved UiT fra 2010, kan vi forsiktig anslå dette gratisarbeidet til en verdi av ca. 200 mill. kr årlig - fra norske forskere alene.) Utgiverne tar det for gitt at de kan velge fritt blant forskere verden over, når de trenger fagfeller til å kvalitetssikre artiklene. Vårt forslag er å aktivere dette ubenyttede forhandlingskortet. Dersom en utgiver krever en urimelig pris, kan sektoren svare med å trekke alle sine forskere fra fagfelleevalueringen for denne utgiveren.

En av de største ulvene i dette publiseringsmarkedet er den internasjonale utgiveren Elsevier. Dersom Elsevier får et redusert tilfang av forskere som de kan benytte til kvalitetssikring av sine artikler, vil den vitenskapelige statusen til Elsevier og deres tidsskrifter bli svekket. Dette vil derfor være et forhandlingskort som utgiverne vil frykte. For utgiverne vil det bli viktig å ikke ende opp som den verste utgiveren, med fare for å bli møtt med dette trekket fra flere av sine kunder. Dermed skapes en konkurransesituasjon, og utgiverne kan ikke lenger opptre som monopolister som dikterer prisen.

Vil Elsevier (eller andre av de få, dominerende utgiverne) bry seg om de norske institusjonene går til et slikt skritt? Vi tror det – vi tror utgiverne vil bli redde for at en slik fagfelle-stopp kan bre seg til flere land. Med andre ord kan dette bli et effektivt forhandlingskort. Det som kreves, er at forskningsinstitusjonene er seg bevisst sitt arbeidsgiveransvar overfor egne forskere, og er villige til å tildele seg selv dette kraftfulle forhandlingskortet. Dette handler om å se på fagfellejobben for de kommersielle utgiverne som enhver annen jobb en ansatt gjør innenfor arbeidstiden. Arbeidsgiver kan bruke sin myndighet til å styre dette.

Bård Smedsrød, professor ved UiT

Leif Longva, økonom og universitetsbibliotekar ved UiT

Jan Erik Frantsvåg, økonom og open access-rådgiver ved UiT